

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 100. DOĞUM
YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA 1981
YILINDA SSC BİRLİĞİNDE YAPILAN
BİLİMSEL FAALİYETLER

BORİS POTSKHVERİYA

SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü

UNESKO tarafından Atatürk yılı ilan edilen 1981 yılında SSC Birliği'nde, Bilimler Akademisi tarafından ülkemize davet edilen Türk bilim adamlarının iştirakiyle 4 büyük bilimsel konferans ve Moskova toplum çevrelerinin tören toplantısı yapılmış ve yazılar yayınlanmıştır.

Mart ayında, Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü ve 1921 tarihli Sovyet-Türk dostluk ve kardeşlik antlaşmasının yıldönümü dolayısıyla Moskova, Bakü ve Tiflis Şarkiyat Enstitüleri bilgin kurulları tarafından üç bilimsel konferans düzenlenmiştir. Bu toplantıların büyük önemi vardı, çünkü Mustafa Kemal'in iki ülke arasındaki ilişkilerin kurulup geliştirilmesinde oynadığı rol ve bu ilişkilerin önemi hiç küçümsenemez. Mustafa Kemal kendisi de bu ilişkilerin yeni Türkiye'nin kaderleri için önemli olduğunu söylerdi.

Aralık ayında Moskova'daki Şarkiyat Enstitüsü'nde yapılan 4. Konferansta, Atatürk'ün milli ekonominin geliştirilmesiyle ilgili fikirleri ele alınmıştır.

*

* *

16 Mart'ta SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü bilginler kurulu toplanmıştı. Toplantıya Türk bilim adamlarından, profesörlerden Edip Çelik (İstanbul Üniversitesi), Mehmet Gönlübol (Dış Münasebetler Enstitüsü Müdürü, Ankara Üniversitesi), Suna Kili (Boğaziçi Üniversitesi), Ergün Özbudun (Orta Doğu Hukuk Araştırmaları Enstitüsü, Ankara Üniversitesi), Doçent Orhan Koloğlu (Hacettepe Üniversitesi) katılmışlardı. Toplantıda Türkiye'nin Moskova büyükelçilik personeli, Moskova'nın bilim müesseselerinden bilim adamları, SSC Birliği Dışişleri Bakanlığı, SSC Birliği Bakanlar Kurulu Dış Ekonomik Bağları Devlet Komitesi, Asya ve Afrika Ülkeleri Sovyet Dayanışma Komitesi, SSC Birliği Devlet Televizyon ve Radyo Komitesi ve daha başka örgütlerin temsilcileri de hazır bulunmuşlardı.

Toplantıda açılış konuşması yapan SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Müdür Yardımcısı, Bilimler Akademisi yedek üyesi G. F. Kim, Kemal Atatürk'ün tarihsel yararlıklarından ve 1921 tarihli Sovyet-Türk Antlaşmasının öneminden söz etmişti.

V. İ. Danilov (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü), "Kemal Atatürk, Türk halkının milli kurtuluş mücadelesi hareketinin yöneticisi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu" konulu rapor okundu. Raporda, ulusal mücadele hareketinin düzenlenmesinde Kemal'in gösterdiği büyük yararlıklara, yönetiminde yapılan hakları koruma dernekleri kongrelerinin ve kurtuluş savaşının ana ilkelerinin geliştirilmesi yolundaki çalışmalarının önemine işaret ediliyor. V.İ. Danilov'un belirttiği gibi, Kemal ve taraftarları, milli kurtuluş hareketinin gelişmesini önlemeye ve boğmaya çalışan Antant'ın hilelerine kapılmamışlardı. V.İ. Danilov raporunda, Mustafa Kemal'in seçkin devlet adamı, komutan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, ekonomiyi geliştirme, kültür ve yaşam reformlarını gerçekleştirme yolundaki önemli tedbirlerin müteşebbisi olduğuna dikkati çekiyor.

Raporda kaydedildiğine göre, Kemal'in dış politikası, Osmanlı İmparatorluğu'nun politikasından bütünüyle farklıydı. Kemal "Cihanda sulh" ilkesini ileri sürüp gerçekleştirmişti.

V.İ. Danilov, siyasi bağımsızlığın ve milli ekonominin sağlanmasını, barışsever dış politika, hele SSC Birliği'yle iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasına ilişkin Atatürk'ün fikirlerinin bugün de önemini kaybetmediğine işaret etmişti.

B.M. Potkhveriya (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü), "Sovyet-Türk dostluk ve kardeşlik antlaşması" konulu raporunda, milli kurtuluş uğrunda savaşan Türkiye'yle Sovyet Rusya arasında dostluk ilişkilerinin kurulup geliştirilmesinde Mustafa Kemal'in oynadığı role işaretle şunları belirtmişti:

Kemal, Büyük Ekim sosyalist devriminin ve ezilen halklardan yana olan Sovyet Rusya'nın güttüğü politikanın uluslararası önemine işaret ediyordu. Raporda belirtildiğine göre, Mustafa Kemal Sovyet Rusya'yla münasebetleri geliştirirken, ülkesinin milli çıkarlarını gözönünde bulunduruyordu. Kemal'in Türkiye'ye, Rusya'nın manevi ve maddi desteğini sağlamak istediği açıklamalarından anlaşılıyor. Raporcunun kanısınca, 1921 tarihli antlaşma, Kemal'in, Sultan hükümetinin dış politikasından kökünden farklı olan yeni dış politikasının ve Sovyet Rusya'nın uluslararası ilişkilerde güttüğü dış politikanın yeni Lenin ilkelerinin meyvesidir. Raporda, Mustafa Kemal'in pek önemli diplomatik zaferlerinden biri

olarak Türk bilginleri tarafından nitelenen 1921 tarihli antlaşma tahlil ediliyor ve Mustafa Kemal'in birçok konuşmalarında Sovyet-Türk ilişkilerine, özellikle 1921 tarihli Sovyet-Türk antlaşmasına yüksek değer verdiği belirtiliyor.

Suna Kili (Boğaziçi Üniversitesi), çağdaş Türkiye'de Kemalizmin canlanması ve Sovyet-Türk ilişkilerine yaptığı etkiden söz ederek şu fikri belirtmişti: Kemalizm, Türkiye'nin modernleştirilmesi için etkili bir platform oluşturuyor. Türk devrimi, 1919-1922 tarihli milli mücadele devrini ve bundan sonraki reformlar devrini kapsadı.

Suna Kili'nin belirttiğine göre, Kemalizm, tam modernizasyona bağlılığın ideolojik temelini oluşturdu. Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmesine yol açan reformlar da bu ideolojinin ana ilkelerini cisimlendirdi.

Suna Kili, Kemalizmin altı esas ilkesini değerlendirirken şu noktaya dikkati çekti: Bu ilkeler, Cumhuriyet düzenini yansıtıyor ve din adamlarını ülkeye siyasal etki yapma imkanından yoksun ediyordu. Emperyalist düşmanı nitelikte olan bu ilkeler, ulusu sağlamlaştıran etkili bir yol olup kontrol, planlama, ekonomiyi ayarlama, karma ekonomiyi meydana getirme işini devlete ele almak imkânını vermişti. Kemalist ilkelerin gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin milli bağımsızlığını sağlamlaştırmaya yardım etmişti. Raporunda ülkenin siyasi hayatında askerlerin rolünden kısaca sözeden Suna Kili, Kemalist dış politikasına temasla, Türk-Sovyet ilişkilerinin çağdaş aşamasına dikkati çekip, Kemalizmin, iki ülke arasındaki dostluğun etkisini bir kez daha doğruladığını ve halklarımız arasında kurulan iyi komşuluk münasebetlerinin, tüm dünyada barışın kurulup sağlamlaştırılmasına yapılan büyük bir katkı olduğunu söylemişti.

Ergün Özbudun (Ankara Üniversitesi), "milli kurtuluş mücadelesi yıllarında Anayasa sistemi" konulu raporunda şu noktaya dikkati çekmişti: Türk halkının yaptığı çetin milli kurtuluş mücadelesinin ta başında Kemal'le taraftarları burjuva düzeninin anayasa temellerine kuruyorlardı. Ergün Özbudun'a göre bu temeller, özerklikte ve kemalistlerin kurdukları yerli organlara sağlanan haklarda kendini gösteriyor.

Yeni Türkiye anayasa sisteminin hazırlanmasında Heyet-i Temsiliyelerin kurulması ve bunların faaliyeti büyük bir rol oynamıştı. Ergün Özbudun, Heyet-i Temsiliyenin yani Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmazdan önce Mustafa Kemal hükümetinin ve Danışma Meclisi çağrılmazdan önce Bülend Ulusu hükümetinin faaliyetinin hukuk temellerini kıyasladı.

A. M. Şamsuddinov'un (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü) "V. İ. Lenin'le Kemal Atatürk'ün mektuplaşmasının tarihsel önemi" konulu raporunda, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde, Büyük Ekim sosyalist devrimi önderi, ilk Sovyet devletinin kurucusu V. İ. Lenin'in milli kurtuluş mücadelesinin önderi Mustafa Kemal'le mektuplaşmasının oynadığı role ve aldığı yere, bundan başka iki ülkeyi yakınlaştıran şartlara özellikle yeni Lenin dış politikasına ve emperyalizme karşı savaşta iki ülkenin amaç birliğine işaret ediliyor. Bu, mektuplaşmada da yansımıştı.

A.M. Şamsuddinov'un belirttiği gibi, Kemal Atatürk'ün başkanlığında Türk yurtseverleri, kurtuluş mücadele hareketinde ilk adımlar atılmaya başlandığı zamandan beri Sovyet hükümetinin yardımına bel bağlıyorlardı. Bu nedenledir ki, Mustafa Kemal 26 Nisan 1920 tarihinde V.İ. Lenin'in yönettiği Sovyet hükümetine bir mektup göndererek diplomatik ilişkilerin kurulması ve Türk halkına yardım gösterilmesi ricasıyla başvurmuşlardı. Bu, mektuplaşmanın başlangıcıydı. Mustafa Kemal ve V.İ. Lenin'in mektuplaşmasını raporunda tahlil eden A. M. Şamsuddinov bunun, iki ülkenin münasebetlerini sağlamlaştırmada oynadığı rolü gösteriyor.

N. G. Yakubov'un (SSC Birliği Bakanlar Kurulu Dış Ekonomik Bağları Devlet Komitesi) "Atatürk ve Sovyet-Türk ekonomik işbirliği" konulu raporunda, SSC Birliğiyle Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkilerden ve bu ilişkilerin Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığının sağlamaştırılmasında oynadığı rolden söz ediliyor. İki ülkenin ekonomik işbirliğine dair somut örneklere işaret eden N. G. Yakubov şunları söylemişti: Bu işbirliği sayesinde 30, 60 ve 70'li yıllarda Türkiye'de, kendisine elverişli şartlarla krediler açan, teknik yardım yapan ve donatım sağlayan SSC Birliği'nin yardımıyla, ekonominin geliştirilmesi için önemli olan sanayi işletmeleri kurulmuştu.

P. P. Moiseyev (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü), "Kemal Atatürk ve ekonomik bağımsızlık uğrındaki savaş" konulu raporunda şunları belirtmişti: Türkiye'nin ekonomik kurtuluşu uğrındaki savaş yöneten Kemal, bu savaşın yol ve usullerinin teori olarak esaslandırılması ve bağımsız milli ekonominin meydana getirilmesinin yönetimi gibi sorunlara daima büyük dikkat gösterirdi. Kemal'in başkanlığında Türk yönetiminin, ekonomik hayatı canlandırmak için aldığı önemli tedbirler arasında, yabancı kapitalin hakim durumunu kaldırma, gümrük özerkliği sağlama yolunu açan tedbirler vardı. Buysa ekonomik bağımsızlığı sağlayan en önemli faktördür. Kemal'in belirttiği gibi özel sermaye gereken tutarda

ödenekler yatıramadığı hallerde, büyük işletmelerin kurulmasını devlet üzerine almalı. Atatürk, demiryolları, belediye işletmeleri ve daha başka önemli tesislerin millileştirilmesine özel dikkat gösteriyordu. Devletçilik politikasının güdülmesi gerekti, çünkü bu politika ekonomisi zayıf olan bir ülkede gerçekleştiriliyordu. P. P. Moiseyev'in belirttiği gibi, Atatürk ülkeyi endüstrileştirme yolundaki çalışmalar yürütüldüğü zaman Türkiye için önemli olan işletmelerin kurulmasında Sovyet yardımına büyük bir önem veriyordu.

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Yakın ve Orta Doğu Halkları Enstitüsü bilginler kurulunun 20 Mart'ta Bakü'de yapılan toplantısına Türk profesörlerinden Edip Çelik, Mehmet Gönlübol, Suna Kili, Ergün Özbudun, Doçent Orhan Koloğlu, Bakülü şarkiyatçı ve tarihçiler, devlet ve toplumsal örgütlerin temsilcileri katılmışlardı.

Toplantıda açılış konuşması yapan Azerbaycan Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Şubesi Genel Sekreteri Akademi üyesi A. Sumbadzade, 1. Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin durumunu, bağımsızlık uğrundaki mücadelede Mustafa Kemal'in oynadığı rolü ve yerini ve savaşan Türkiye'yle Sovyet Rusya'nın ilişkilerini niteleyerek, Kemal Atatürk'ün basiretli bir politika adamı olduğunu doğrulayan bazı belgelerden söz etmişti.

G. Aliyev (Azerbaycan Bilimler Akademisi Yakın ve Orta Doğu Halkları Enstitüsü), "Mustafa Kemal ve 1921 tarihli Sovyet-Türk Antlaşması" raporunda, Kemal'in hayat yolundan, siyasi ve devlet faaliyetinden, milli kurtuluş mücadelesinin önderi ve Cumhuriyetin kurucusu olarak oynadığı rolden söz ederken şunları anlatmıştı: Yeni Türkiye'yle Sovyet Rusya arasında diplomatik münasebetlerin ve işbirliğinin kurulmasının müteşebbisi olan Mustafa Kemal, yabancı müdahaleye karşı savaşta ancak Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yardım edebileceğini sayardı. Ve iki ülkenin dostluk münasebetlerine yüksek değer verirdi. G. Aliyev, Kemal'in milli kurtuluş mücadelesinden sonra önemli kültür ve yaşam reformlarının müteşebbisi olduğuna dikkati çekmişti.

"Kemal Atatürk'ün dış politik ilkeleri ve pratiği" konulu rapor okuyan V. İ. Danilov (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü), özellikle şunları belirtmişti: Türkiye'ye bağımsızlık sağlanması dış politikasının amacı olan Kemal, ideoloji olarak islamcılık ve turancılığı, bundan başka Sultan Türkiye'sinin dış politikasını reddediyordu. V. İ. Danilov, Atatürk'ün dışpolitikasının ülkeye bağımsızlık sağlama amacını güttüğüne işaretle şöyle demişti: Atatürk emperyalist devletlerin taarruzuna karşı, Misak-ı Milli çerçevesinde Türkiye'nin bağımsızlığını ve hükümlerliğini savunuyordu.

Raporda belirtildiğine göre, Türkiye'nin milli çıkarlarını göz önünde bulundurarak yabancı müdahaleye karşı savaşı kolaylaştırmak için Sovyet Rusya'yla münasebetleri geliştiren Atatürk, bu münasebetlere yüksek değer verirdi, çünkü Kemalist Türkiye'yi ve Misak-ı Milli'yi tanıyan ilk ülke olan Sovyet Rusya ona yardım ediyordu. Raporda Mustafa Kemal'in 20 ve 30'lu yıllarda dış politikada "Cihanda sulh" ilkesini uyguladığı belirtiliyor.

Edip Çelik (İstanbul Üniversitesi), "Barış içinde birlikte yaşama ve 1921 tarihli Türk-Sovyet antlaşması" konulu raporunda, barış içinde birlikte yaşamının, uluslararası hukukla ilgili çağdaş sosyalist teorinin en önemli ilkelerinden biri olduğunu belirterek şu noktaya dikkati çekti: Bugün bu ilke, uluslararası hukukun temel taşı sayılır, başlıca tezleri, Birleşmiş Milletlerin belgelerinde de yer almıştır.

Raporunun daha ilerisinde, 1921 tarihli Türk-Sovyet antlaşmasının iki komşu ve dost ülkenin ilişkilerinde pek önemli bir yer aldığını söyleyen Edip Çelik antlaşmanın başlıca özelliklerine, bu arada, Doğu halklarının milli kurtuluş mücadelesinin ve Rusya emekçilerinin yeni sosyal düzenin kurulması uğrunda savaştığının birbirine bağlı olduğuna işaret etmişti.

Çelik antlaşmanın önemine temasla müdahalecilere karşı savaşan Türkiye hükümetinin ilk defa olarak resmen yabancı bir devlet tarafından tanındığını ve Sovyet Rusya'nın, Misak-ı Milli'de belirlenen Türk sınırlarını ilk tanıyan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetince tanınmayan bütün antlaşmaları kabul etmediğini açıklayan ilk devlet olduğunu belirtmişti.

Çelik, Türkiye ile Rusya'nın, barış içinde birlikte yaşamının ilk örneğini gösterdiklerine dikkati çekmişti.

Orhan Koloğlu (Hacettepe Üniversitesi), "Atatürk'ü yüzyılında anarken Türk-Sovyet dostluğunu oluşturan ilkelerin oluşumuna bakış: ('bolşevik' kavramının ittihatçılardan (1917) Kemalistlere 1921 antlaşmasıyla sonuçlanan değişmesi)" konulu raporunda şu fikri belirtmişti: Rusya'da cereyan eden şeylerin özünü ve bolşeviklerin amaçlarını anlamayan ittihatçılar bolşeviklerin dünya görüşünü makbul saymazlardı. Üstelik Kızıl Ordu tarafından tehlike geldiğini belirtiyorlardı.

Kemalistler bolşeviklerin amaçlarını ve uğrunda kendilerinin yaptıkları savaşın amaçlarını anlardı. Bunun için Atatürk Sovyet Rusya'yla yakınlaşmayı kararlaştırmıştı.

İttihatçılardan farklı olarak Kemalistlerin gerek emperyalistlere gerekse bolşeviklere karşı aldıkları tutum ideolojik teori temeline dayanırdı. 1921 tarihli antlaşmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayan Kemalistler yeni Rusya'yla yeni Türkiye arasındaki antlaşmayı, dünyayı

emperyalist zulümden kurtaracak bir adım sayarlardı. Kemal, bolşeviklerin, emperyalizme karşı savaşa kendileriyle birlikte katılacak olan halklarla ittifak kuracaklarına dikkat ediyordu. Yeni Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin, iki hükümlan devletin birlik ve dayanışma ilkelerine dayandığını söylüyordu.

*

* *

Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü bilginler kurulunun 24 Mart'ta Tiflis'te yapılan toplantısına Tiflis şarkiyatçıları ve tarihçileri, Türk profesörlerinden Edip Çelik, Mehmet Gönlübol, Suna Kili, Doçent Orhan Koloğlu, Türkiye'nin Batum Genel Konsolosu ve SSC Birliği Dışişleri Bakanlığının temsilcisi katılmışlardı.

Toplantıyı açan enstitü müdür yardımcısı profesör O. İ. Gigineyşvili, Kemal Atatürk'ün yüzüncü doğum yıldönümünün ve 1921 tarihli Sovyet-Türk antlaşmasının 60. yıldönümünün kutlanmasının önemli bir olay olduğunu ve milli kurtuluş mücadelesini yöneten Atatürk'ün Sovyet-Türk diplomatik münasebetlerinin kurulmasının müteşebbisi olduğuna işaretlerle şunları söylemişti: İki ülke arasındaki münasebetlerin gelişmesinde pek önemli bir aşama olan 1921 tarihli antlaşma Vladimir İlyiç Lenin'in ye Kemal Atatürk'ün faaliyeti sayesinde bağlanmıştı.

Mehmet Gönlübol (Ankara Üniversitesi), "Mondros mütarekesinden Misakı Milli'ye kadar Türk milli mücadele hareketi ve Misak-ı Milli'nin anlamı" konulu raporunda, Kemal'le savaş arkadaşlarının, Anadolu'nun bazı bölgelerinde istilacılara karşı başlayan direnç hareketlerinin birleştirilmesi ve hakları koruma derneklerinin birleştirilmesi yolundaki faaliyetinin önemine işaretlerle Erzurum'da Kemal tarafından çağrılan Vilâyet-i Şarkiyat kongresinin ve kararlarının milli hareketin ödevlerini belirttiğini söylemişti.

Profesör Gönlübol'un belirttiğine göre, kongrede, Mondros mütarekesi bağlandığı anda Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları çerçevesinde ülkenin bağımsızlığının ve tümlüğünün sağlanması uğrunda ve istilacılara karşı savaşı amaç edinen Misak-ı Milli ilkelerinin temeli atılmıştı. Profesör, hakları koruma derneklerini devlet çapında birleştiren Sivas kongresinin önceki Kongrenin kararlarını doğrulayıp genişlettiğini söylemişti.

Gönlübol'un anlattığına göre, bağımsız devletin kurulması uğrunda savaşa iç zorluklar da vardı. Din çevreleri için İmparatorluğun kutsal kentlerinin kurtarılması, Türk topraklarının kurtarılmasından çok daha önemliydi. Öte yandan turancılar, Trakya'dan Altay dağlarına kadar topraklarda yaşayan ve Türkçe konuşan halkları birleştirme fikrini savunu-

yorlardı. Kemal, Türklerin gerçek vatanının asıl Anadolu olduğunu Türk halkına ispat etmek zorunda kalıyordu.

Misak-i Milli'nin en geniş anlamda gerçekleştirildiğini belirten Gönülbol'un kanısınca, Lozan Antlaşması, eşit tarafların görüşmeleri sonucunda bağlanan gerçek ve onurlu antlaşmaydı.

B. M. Potskhveriya'nın (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü) "Kemal Atatürk ve Türkiye'nin tam bağımsızlığı" konulu raporunda, Kemal'in seçkin bir komutan, politika ve devlet adamı, emperyalist devletlere karşı silaha sarılıp zafer kazanan ilk yarı sömürge ülkesinin önderi, cumhuriyetin kurucusu ve cesur reformcu olduğu belirtiliyor. B.M. Potskhveriya'nın belirttiği gibi, bağımsızlığın elde edilmesini ve cumhuriyetin ilan edilmesini savaşın nihai amacı saymayan Kemal'in fikrince, gerçek bağımsızlığa kavuşmak için hayatın tüm alanlarında, hele siyasi ve ekonomi alanlarında tam bağımsızlığı elde etmek gerektir. Kemal ekonominin geliştirilmesine özel bir önem veriyordu. Türkiye'nin iç ve dış politikası bu amaca yöneltilmişti. Kemal, Türkiye'nin barış taraftarı olduğunu, barışın kendisine ülkeyi geliştirmek ve reformları uygulamak için gerektiğini söylerdi.

Sovyet Gürcistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Müdür Yardımcısı O.İ. Gigineyşvili, raporunda Türk milliyetçiliği ideolojisinin kaynaklarına temasla Türk milliyetçiliğini tarih açısından nitelemiş ve milliyetçiliği, dinsel ilkelere dayanan Osmanlı İmparatorluğunun enkazları ve milliyetçilik temeli üzerinde yeni Türkiye devletini kuran Kemalistlerin ideolojisi olarak değerlendirmişti.

3 Aralık 1981 tarihinde Moskova'da, SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nde yapılan "Türkiye Cumhuriyeti'nde ekonomik fikrin oluşması ve Kemal Atatürk" konulu konferansa Şarkiyat Enstitüsünün ve Moskova'nın bilimsel müesseselerinin elemanları, SSC Birliği Dışişleri Bakanlığı, SSC Birliği Bakanlar Kurulu Dış Ekonomik Bağları Devlet Komitesi ve daha başka hükümet müesseselerinin temsilcileri, Türkiye'nin Moskova büyükelçilik personeli ve Ankara Üniversitesi profesörü Ziya Gökalp Mülayim katılmışlardı.

Konferansı açan Şarkiyat Enstitüsü Müdür Yardımcısı Profesör G. K. Şirokov, siyasal bağımsızlığa kavuşan ülkelerin gelişme sorunlarının önemine işaretlerle şunları söylemişti: Kemal Atatürk bağımsız ekonomiyi geliştirme yollarını anlıyordu. Bu nedenle onun fikir ve pratik faaliyeti derin bir ilgi uyandırıyor.

P. P. Moiseyev (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü) "Ekonomik bağımsızlık uğrunda savaşın Atatürk'ün konsepsyonla-

rı” konulu raporunda Kemal Atatürk’ün, ekonominin gelişmesini hızlandırma yoluyla geriliği önleme sorunlarının çözümünde devletin oynadığı özel rolü anlayıp esaslandıran ilk Doğu politika adamlarından biri olarak, tarih karşısında yararlıklar gösterdiğine işaretle şunları belirtmişti: Devlet teşebbüsü fikri, ilk olarak 1922’de Kemal tarafından ileri sürülmüştü. Yeni ekonomik ilkeler, 1931’de kabul edilen Cumhuriyet Halk Partisi’nin programında resmen sağlama bağlanmıştı. Bu programın ana ilkelerinden biri olarak ilan edilen devletçilik politikası, devletin yardımıyla kapitalizmin maddi-üretim temelini kurulmasını sağlama amacını güderdi.

Ekonominin bir merkezden ayarlanmasının rolüne değer vermekle de tarihsel yararlık gösteren Kemal Atatürk’ün teşebbüsü üzerine ve Sovyet ekonomik eksperlerinin yardımıyla 1934-1938 yıllarını kapsayan ve sanayinin meydana getirilmesini öngören beş yıllık program hazırlanmıştı. P. P. Moiseyev’in belirttiği gibi, Kemal’in ekonomik görüşleri, siyasi egemenliğin ekonomik temelini kurulup sağlamaştırılmasını isteyen genç Türk burjuvazisinin ideologu olduğunu göstermektedir.

N. G. Kireyev (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü) “Atatürk’ün devletin ekonomik rolüne dair sorunlarda aldığı tutumun evrimi” konulu raporunda şu noktaya dikkati çekmişti: Mustafa Kemal’in, devletin ekonomik hayatında oynadığı role ilişkin görüşlerini değerlendirmek için Osmanlı İmparatorluğu’nda devletin yürüttüğü ekonomik faaliyete dikkat etmek gerekir. Bu faaliyetin örneklerinden biri, ordu ve saray yararına çalışan devlet sanayiidir. Başka bir örnek de, makamların ekonomik hayata karışmalarıdır. Türkiye’de cumhuriyet daha kurulmazdan önce tarım kredisi, tarım bankası vardı. Devletin ekonomik hayata katılmasını gerektiren geleneksel fikir, 20’li yıllarda devletçilik fikrine dönüşmüştü. İlk bu fikir, yabancıların malı olan demiryolları, belediye işletmelerinin ve sairenin millileştirilmesi yoluyla gerçekleştiriliyordu.

Raporcu devletçilik fikri gerçekleştirildiği dönemde devletin pratik faaliyetini aydınlatarak Atatürk’ün ekonomik sorunlara ilişkin fikrinin evrimini gösteriyor. 20’li yıllarda kemalistler, devlet sektörünü geliştiriyorsa da, özel teşebbüsün geliştirilmesine büyük önem verirdi. Fakat çok geçmeden büyük sermaye yatırılmasını gerektiren işletmeler kurulurken özel kapitale bel bağlamanın imkansız olduğu anlaşılmıştı. 30’lu yıllarda özel kapital daima dikkat merkezinde bulundurulmuşsa da teşvik edilmişse de, devlet sektörünün genişletilip sağlamaştırılmasına devlet parasının ayrılmasına büyük önem verilirdi. Raporcu, ülkenin sanayileştirilmesinde belli bir rol oynayan devletçiliğin bugün de ekonominin geliştirilmesi işinin temelini oluşturduğunu söyledi.

“Mustafa Kemal ve Türk ekonomik kongresi” konulu rapor okuyan B. M. Potshkveriya (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü) Kemal’in seçkin politika ve devlet adamı olduğunu, görüşlerine Avrupa liberalizminin ve Türk maarifçilerinin etki yaptığını söylemişti. Raporunda belirtildiğine göre, Kemal’in Türk milliyetçiliğine dair fikirlerinin ekonomik cihetleri de vardı. Kemal, faaliyetinin daha ilk yıllarında milli ekonominin geliştirilmesinin ve yabancı kapitalin etkisinin kaldırılmasının önemli olduğunu anlıyordu.

Türk ekonomik kongresi, milli ekonominin geliştirilmesinde ana yönleri belirlemek için, Kemal’in teşebbüsü üzerine 1923 yılında çağrılmıştı. Raporcunun belirttiğine göre, kongrenin çağrılması Kemalistlerin mevzilelerini sağlamlaştırma amacını güden tedbirlerden biriydi. Kongrenin amaçları, kongre çağrılmazdan önce de çalıştığı zaman da Kemal’in yaptığı birçok konuşmalardan anlaşılıyordu. Bağımsız ekonomiyi geliştirmek için devletin tedbirler alması gerektiğini söyleyen Kemal, diğer alanlarda bu arada maliye ve ekonomi alanlarında bağımsızlık elde edilmedikçe, tam bağımsızlığa kavuşmanın imkânsız olduğuna defalarca dikkati çekmişti.

Raporunda Türk ekonomik kongresinin çalışmasını aydınlatan B. M. Potshkveriya şu noktaya da işaret etmişti: Kongre kararları başlıca olarak milli burjuvazinin çıkarlarına uygun geliyordu. Türkleri ekonomik bağımsızlık uğrunda savaşa çağırın Misak-ı İktisadi’yi kabul eden kongre, milli ekonominin geliştirilmesi uğrunda savaşa belli bir rol oynamıştı.

G. İ. Starçenkov (SSC Birliği Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü) “Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısında kadınların aldığı yere ilişkin geleneksel tasavvurların Atatürk tarafından kırılması” konulu raporunda şunları anlatmıştı: Sultan Türkiye’sinde kadınlar, hiç bir haktan faydalanamazdı. Evlerinden başka hiçbir yerde, istidatlarını gösterme hakkı ve olanakları yoktu. Milli kurtuluş mücadelesi yapıldığı zaman ise kadınlar bağımsızlık uğrunda mücadele davasında kendilerini göstermeye başlamışlardı.

Toplumda, ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal hayatında kadınların durumuyla ilgili görüşleri değiştirmek gerektiğini defalarca söyleyen Kemal’in teklif ettiği reformlar kadınların durumunu değiştirmişti. Bu olay, kanun karşısında tüm Türklerin eşitliğini beyan eden Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasasında yansımıştı. Kadınlara eğitim alanında, devlet müesseselerinde, mahkeme ve daha başka alanlarda çalışma yolunu açan geniş haklar sağlanmıştı. Kemal’in reformlarının büyük önemi vardı, kadınlara üretim işlerine katılmak imkanını sağlamıştı. Bu da ekonominin potansiyel olanaklarını arttırmıştı.

Ziya Gökalp Mülayim (Ankara Üniversitesi), “Atatürk ve kooperatifçilik” konulu raporunda, Atatürk’ün ekonominin geliştirilmesi için önemli bir şart olan kooperatifçiliğe büyük bir önem verdiğini, 1920 yılından başlayarak hayatının son günlerine kadar kooperatifçiliğin teorisyeni ve pratiyeni olduğunu söyledi. Raporcu, Kemal’in toplumun değişik tabakalarını, bu arada aydınları kooperatifler kurmaya çağıran bazı konuşmalarına işaretle Kemal’in, köylülerin tarım makinelerinden ve gübreden faydalanabilmeleri ve mallarını sürebilmeleri için kooperatiflerde birleşmeleri gerektiğini, kooperatiflerin, kitlelerin ekonomik faaliyetine başarı sağlayan başlıca şart olduğunu ve bu başarıları elde etmek için gereken maddi ve manevi güçleri birleştirdiğini söylediğine dikkati çekmişti.

Ziya Mülayim’in belirttiğine göre, Kemal’in teşebbüsü üzerine değişik yönlü yüzlerce kooperatif kurulmuştu. Diğer reformlar uygulandığı zaman olduğu gibi kooperatiflerin kurulmasına da Kemal bizzat kendisi katılırdı.

Her yurttaşın kooperatif hareketine katılması gerektiğini belirten ve iş çevrelerini bu hareketi desteklemeye çağıran Kemal’in çabaları sayesinde, ekonomik hayatta özel ve devlet sektörleriyle yanyana kooperatif sektörü de kurulmuştu. Kemal, özel sektörün önemini ve rolünü reddetmezdi, fakat devlet sektörünü daha etkili sayardı, çünkü bu sektörün büyük sermaye yatırabildiğini söylerdi. Aynı zamanda kooperatif sektörünün olanaklarına da yüksek değer verirdi.

*

* *

19 Mayıs’ta Moskova’da toplanan toplum çevreleri Mustafa Kemal Atatürk’ün yüzüncü doğum yıldönümünü kutlamışlardı. Toplantıya devlet ve toplumsal örgütlerin, bilimsel müesseselerin temsilcileri, Türkiye Büyük elçilik personeli katılmışlardı. Toplantıda konuşanlar, Mustafa Kemal’in SSC Birliği’nde hürmetle anıldığını, isminin, Türk halkının milli kurtuluş mücadelesine sıkı sıkıya bağlı olduğunu, SSC Birliği’yle Türkiye Cumhuriyeti arasında Sovyet devletinin kurucusu Vladimir İlyiç Lenin ve yeni Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal tarafından temelleri atılan barış, dostluk ve verimli işbirliği geleneklerinin, Sovyet-Türk münasebetleri geliştirilirken dayanılan sağlam bir temel olarak kaldığını söylemişlerdi. Toplantıda Türkiye Cumhuriyeti’nin SSC Birliği Büyükelçisi E. Yavuzalp’ de bir konuşma yapmıştı.

*

* *

Mustafa Kemal Atatürk’ün yüzüncü doğum yıldönümü dolayısıyla SSC Birliği’nde yazılar da çıkmıştı.

Örneğin Mayıs ayında, “Novoye vremya” (N = 20) dergisinde A. Ahmetzyanov’un “Türkiye. Kemal Atatürk’ün vasiyetleri” başlıklı bir yazısı çıkmıştı. Milli kurtuluş mücadelesinin yöneticisi olarak Kemal’in oynadığı rolden sözeden yazıda şöyle deniliyor: Kemal, Sovyet Rusya’ya yeni Türkiye’nin doğal müttefiki sayardı ve ona diplomatik ilişkileri kurma önerisiyle ve Türkiye’ye yardım ricasıyla başvurmuştu. A. Ahmetzyanov, 1921 tarihli Sovyet-Türk dostluk ve kardeşlik antlaşmasının önemine temasla Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra, Türkiye’nin dış politikasının değiştiğini belirterek şunları yazıyor: Türkiye’nin ve Türk halkının düşmanlarının amaçlarından biri, her zaman, Sovyet Rusya’yla kurulan iyi komşuluk ilişkilerini bozmaktı. Batı bugüne kadar bu politikayı sürdürüyor.

Ağustos ayında “Mejdunarodnaya jizn” dergisinde (N = 8) V. Alenik’in “Sovyet-Türk dostluk ilişkilerinin kaynakları” başlıklı yazısı çıkmıştı. V. Alenik yazısında Kemal Atatürk’ün dış politik faaliyetine büyük yer ayırarak şunları belirtiyor: Bu politikanın başlıca maksadı, Türkiye’nin tam bağımsızlığını, özgürlüğünü ve hükümranlığını elde etmek, korumak ve sağlamlaştırmaktı. Mustafa Kemal, bağımsızlığı, maliye ve ekonomi bağımsızlığı dahil, en geniş anlamda kavradı. V. Alenik, Mustafa Kemal’in SSC Birliği’yle dostluk ilişkilerinin geliştirilmesinde oynadığı role ve 1921 tarihli Sovyet-Türk dostluk ve kardeşlik antlaşmasının önemine işaretlerle, 20-30’lu yıllarda iki ülkenin uluslararası arenada işbirliği yaptığına dikkati çekiyor.

Eylül ayında “Aziya i Afrika segodnya” (N = 9) dergisinde B. Potshkveriya’nın “Türkiye’nin bağımsızlığı uğrunda mümtaz bir savaşçı” başlıklı yazısı basılmıştı. Yazıda belirtildiğine göre, 1919-1922 yıllarında Türk halkının emperyalizme karşı savaşta kazandığı zafer, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, cumhuriyetin ilan edilmesi, kültür ve yaşam reformlarının gerçekleştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu, ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün ismine bağlıdır. Yazıda Atatürk’ün biyografisinden başlıca olaylara işaret ediliyor, Türk milliyetçiliği fikirlerinin Atatürk’te nasıl oluştuğu gösteriliyor. B. Potshkveriya, yazısında Mustafa Kemal’in milli kurtuluş mücadelesinin yöneticisi olarak yürüttüğü faaliyeti ve Sovyet-Türk ilişkilerinin kurulup geliştirilmesinde oynadığı rolü anlatarak Kemal’in teşebbüsü üzerine uygulanan kültür ve yaşam reformlarına ve bu işe şahsen katılışına dikkati çekiyor.

B. Potshkveriya’nın belirttiğine göre, Kemal, Türkiye’nin siyasal bağımsızlığının ilan edilmesinin, emperyalist devletlere bağlılıktan kurtulması demek olmadığını anlıyordu, ekonomi dahil tüm hayat alanlarında

tam bağımsızlığın elde edilmesi gerektiğini belirtiyor veya bu ilkeyi hayata geçiriyordu. Yazıda, Kemal'in çağdaşları olan Sovyet diplomatları ile devlet adamlarının onun çok iyi bir komutan, akıllı politika ve devlet adamı olduğunu söyledikleri, Mustafa Kemal'in dış politik faaliyetiyle Türkiye'nin gelişmesi için uygun şartlar sağlamaya çalıştığı belirtiliyordu.

